

УДК: 347.775:334.711

DOI: 10.31891/2307-5740-2022-302-1-47

СВИСТУН Т. В., КОНСТАНТИНОВА Т. В.

Одеська національна академія харчових технологій

НОУ-ХАУ ЯК ОБ'ЄКТ УПРАВЛІННЯ ПРАВАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В СКЛАДІ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто особливий об'єкт права інтелектуальної власності «ноу-хау» з точки зору управління ним як складовою нематеріальних активів підприємства, а саме його ідентифікація; критерії, яким повинні відповідати результати інтелектуальної діяльності в режимі ноу-хау; обґрунтування можливості постановки ноу-хау на облік підприємства у складі нематеріальних активів в законодавстві України; переваги і недоліки охорони результатів інтелектуальної діяльності в режимі ноу-хау в порівнянні з іншими режимами, що важливо для прийняття управлінських рішень; підходи до оцінки вартості даного об'єкта. Розглянуто найбільш відомі та успішні приклади охорони результатів інтелектуальної діяльності в режимі ноу-хау в світі. Наведено законодавчі акти України, в яких присутнє визначення ноу-хау. Дано узагальнене визначення цього поняття.

Ключові слова: ноу-хау, інтелектуальна власність, результати інтелектуальної діяльності, новації, нематеріальні активи підприємства.

TETYANA SVYSTUN, TETYANA KONSTANTYNOVA

Odessa National Academy of Food Technologies

KNOW-HOW AS AN OBJECT OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS MANAGEMENT AS PART OF AN ENTERPRISE'S INTANGIBLE ASSETS

Secrets of know-how production in the world's leading companies are a major component of assets. That is, for such companies it is the main active basis that provides income. International companies are focused on employees who are able to increase the overall intellectual level of companies and make changes, improve activities. Ukrainian business first came across the term «know-how» when concluding contracts with foreign suppliers of equipment, supplemented by various technological information about the rules of its operation, generally referred to in the know-how contracts. This term is enshrined in business to denote a set of knowledge and experience in a field of activity that have scientific, technical and commercial value and can have practical application. Such useful information can take different forms - technical, technological, commercial, managerial, financial and others. Know-how is the oldest form of protection of intellectual property. This is a very effective regime for entrepreneurs to protect their rights to any innovation, as, unlike patenting, it is not limited in time and does not disclose the essence of the innovation.

The article considers a special object of intellectual property rights «know-how» from the point of view of its management as a component of the intangible assets of an enterprise, namely, its identification; criteria to be met by the results of intellectual activity in the know-how mode; substantiation of the possibility of registration as part of intangible assets in the legislation of Ukraine; the advantages and disadvantages of protecting the results of intellectual activity in the know-how regime in comparison with other regimes, which is important for making management decisions; approaches to assessing the value of this object. The most famous and successful examples of the results protection of intellectual activity in the know-how mode in the world are considered. The legislative acts of Ukraine, which contain the definition of know-how, are presented. A generalized definition of this concept is given.

Key words: know-how, intellectual property, results of intellectual activity, innovations, intangible assets of the enterprise.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Термін «ноу-хау» вперше з'явився в Америці в судовій практиці. По суті, він був необхідний для того, щоб якимось чином позначити права людини виконувати будь-яку роботу і мати всі можливості для захисту свого права. Розуміючи, що таке ноу-хау, можна розширити кордони цього терміну. Так, сюди включають також інновації, які мають якусь цінність на комерційному ринку. Цінність ноу-хау саме в тому, що інформація не знайома більшості людей. При цьому ця інформація ретельно охороняється, контролюється її конфіденційність.

Секрети виробництва ноу-хау в провідних компаніях світу є основною складовою частиною активів. Тобто для таких компаній це основний активний базис, який забезпечує дохід. Міжнародні компанії орієнтовані саме на співробітників, які здатні підвищувати загальний інтелектуальний рівень компаній і вносити зміни, удосконалювати діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженням поняття «ноу-хау» займалися такі вчені: Д. Балакін, Т. Бегова, В. Дозорцев, В. Жуков, О. Колосов, Ю. Носік, О. Підопригора, О. Шишмарьова. Проте особливої уваги заслуговує дослідження об'єктів інтелектуальної власності як складової нематеріальних активів.

Формулювання цілей статті

Метою дослідження є узагальнення теоретичних та практичних знань щодо такого неоднозначного

об'єкту інтелектуальної власності, як «ноу-хау», для подальших досліджень можливостей оцінки та врахування в економічній діяльності суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження

Український бізнес вперше зустрівся з терміном «ноу-хау» під час укладання контрактів з іноземними постачальниками обладнання, доповненням до якого виступали різні технологічні відомості про правила його експлуатації, узагальнено іменовані в контрактах know-how. Дане словосполучення перекладається з англійської мови: «знати, як <зробити щось>». Воно закріпилося в діловому обороті для позначення сукупності знань і досвіду в якійсь області діяльності, які мають науково-технічну та комерційну цінність і можуть мати практичне застосування. Подібні корисні відомості можуть приймати різний характер – технічний, технологічний, комерційний, управлінський, фінансовий та інші.

Ноу-хау є найдавнішою формою охорони результатів інтелектуальної діяльності. Це дуже ефективний режим захисту підприємцями своїх прав на будь-яку новачку, так як він, на відміну від патентування, не обмежений в термінах і не передбачає розкриття суті нововведення.

Прикладами охорони результатів інтелектуальної діяльності в режимі ноу-хау є рецепти духів «Шанель № 5», напою «Кока-кола», особливої приправи для маринування курки (KFC), технологія приготування курятини в скороварці (KFC). Слід зазначити, що ці ноу-хау складають основу портфеля інтелектуальної власності цих компаній. Отже, на нашу думку, дослідження питання ідентифікації та оцінки ноу-хау є важливим для його розуміння як складової активів підприємства.

Перш за все слід розглянути визначення цього поняття.

В законодавстві України наведені декілька визначень, табл. 1.

Таблиця 1

Визначення ноу-хау в законодавстві України

Джерело	Визначення
Закон України «Про інвестиційну діяльність»	Ноу-хау – сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навиків та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих
Інструкція про порядок заповнення звіту про продаж за кордон ліцензій на об'єкти інтелектуальної власності	Ноу-хау – конфіденційна інформація технічного, економічного, адміністративного, фінансового характеру, яка є власністю продавця і не є доступною будь-якій особі при використанні патенту або в результаті виявлення.
Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»	Ноу-хау – технічна, організаційна або комерційна інформація, що отримана завдяки досвіду та випробуванням технологій та її складових, яка: не є загальновідомою чи легкодоступною на день укладення договору про трансфер технологій; є важливою та корисною для виробництва продукції, технологічного процесу та/або надання послуг; є визначеною, тобто описаною достатньо вичерпно, щоб можливо було перевірити її відповідність критеріям незагальновідомості та істотності
Розпорядження АКУ «Про затвердження Типових вимог до узгоджених дій суб'єктів господарювання у сфері трансферу технологій, дотримання яких дозволяє здійснювати ці узгоджені дії без дозволу органів Антимонопольного комітету України»	Ноу-хау - технічна, організаційна або комерційна інформація, отримана завдяки досвіду та випробуванням технологій та її складових, яка: не є загальновідомою чи легкодоступною на день укладення угоди про трансфер технологій; є істотною, тобто важливою та корисною для виробництва контрактних товарів, технологічного процесу та/або надання послуг; є визначеною, тобто описаною достатньо вичерпно, щоб можливо було перевірити її відповідність критеріям незагальновідомості та істотності

Джерело: складено авторами

На сьогодні термін «ноу-хау» уживається вже більш як у 270 нормативно-правових актах і фактично розглядається як конфіденційна інформація технічного, організаційного (управлінського), комерційного, виробничого та іншого характеру. Але, наприклад в таких важливих актах законодавства, як Цивільний кодекс України, Закон України «Про авторське право і суміжні права», Закон України «Про інформацію» – визначення ноу-хау відсутнє.

Наведені в табл. 1 визначення дуже об'ємні, тому виділимо головне: ноу-хау – це будь-які відомості про результати в науково-технічній сфері і про способи здійснення професійної діяльності [1].

Щоб вважатися ноу-хау, відомості повинні відповідати таким критеріям: мати комерційну цінність, не перебувати у вільному доступі і щодо них повинні бути встановлені заходи щодо збереження конфіденційності. Становити ноу-хау можуть практично будь-які відомості, які допомагають створити продукт і продати його споживачеві [2]. Ноу-хау може бути технічна інформація, така, як способи і технології виробництва, формули, склади, рецепти і так далі. Крім технічної інформації в якості ноу-хау можна охороняти комерційну інформацію, таку, як дані про продажі, клієнтів або постачальників, відомості про цінову політику, знижки, бонусні програми, тарифні плани та ін. А також ноу-хау може бути управлінська інформація: бізнес-процеси, стратегія і плани розвитку компанії і навіть програмний код ІТ-систем. Негативна інформація теж може являти собою ноу-хау. Наприклад, відомості про експерименти, які не дали позитивного результату, або інформація про партнерську модель, яка виявилася нежиттєздатною. Таким чином, в якості ноу-хау можуть охоронятися відомості будь-якого характеру як технічні, так і комерційні, і організаційні [3].

Для того, щоб ноу-хау розглядати як об'єкт управління нематеріальними активами підприємства, слід переконатися, що існує законодавчо обумовлена можливість його зарахування до складу НМА. На нашу думку, такою можливістю доцільно вважати:

1. Наказ Міністерства фінансів України Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку від 18.10.1999 № 242 (П(С)БО 8 «Нематеріальні активи»), в загальних положеннях якого зазначається, «бухгалтерський облік нематеріальних активів ведеться щодо кожного об'єкта за такими групами: ... права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, у тому числі ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо)» [4].

2. Наказ Міністерства фінансів України Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку нематеріальних активів від 16.11.2009 р. № 1327, де міститься таке ж саме положення [5].

Другою умовою зарахування ноу-хау до складу НМА, на нашу думку, має бути прийняття управлінського рішення, щодо доцільності використання саме цього режиму захисту.

З метою прийняття управлінського рішення, щодо того який режим обрати для захисту результатів інтелектуальної діяльності, розглянемо переваги та недоліки ноу-хау.

Переваги ноу-хау:

1. Ноу-хау не вимагає державної реєстрації, а отже існування цього економічного активу починається відразу після його створення. Не потрібно, як у випадку з патентами, чекати, коли об'єкт буде зареєстрований і офіційно визнаний Державним департаментом інтелектуальної власності.

2. Ноу-хау не вимагає обов'язкових витрат у вигляді щорічних державних зборів за підтримання чинності патенту.

3. Необмежений термін існування. Ноу-хау буде існувати стільки, скільки підприємству вдасться зберегти його в таємниці від третіх осіб.

4. Ноу-хау не вимагає розкриття інформації про сутність охоронюваних рішень, а вимагає збереження інформації в таємниці. Інформація залишається невідомою конкурентам, що забезпечує фактичну неможливість її використання. На відміну від ноу-хау, патенти вимагають публічного розкриття інформації про технічне рішення. Інформація стає доступною конкурентам і всім іншим особам, які хоча і не можуть використовувати технічне рішення в період дії патенту без згоди власника авторських прав, проте можуть його вивчати і розвивати, робити приготування до його використання. Як тільки патент припинить дію, конкуренти зможуть почати використовувати запатентоване рішення. Оскільки конкуренти не витрачали коштів на проведення наукових досліджень, їх продукція може реалізовуватись за більш низькими цінами, що змусить підприємство – розробника теж знижувати ціни. Прикладом цього процесу є виробництво дженериків в фармацевтичній промисловості [6].

5. Екстериторіальний характер ноу-хау. При правильному поводженні з інформацією секрет залишається секретом в будь-якій країні. Це також відрізняє ноу-хау від патентів, які мають суто територіальний принцип дії. Для того, щоб отримати патент на охорону в іншій країні, необхідно отримати там патент. Подати патентну заявку в іншій країні можна тільки протягом обмеженого терміну з моменту першого розкриття винаходу. Тому існує безліч винаходів, які запатентовані в одних країнах, але можуть вільно використовуватися в інших. На відміну від цього, ноу-хау може охоронятися з моменту його створення одночасно в різних країнах.

6. Широта предметної області. Ноу-хау підходить для охорони не тільки технічної, а й бізнес-інформації. Що не можна запатентувати, можна охороняти в режимі ноу-хау.

Недоліки ноу-хау:

1. Головний недолік ноу-хау – обмежені можливості судового захисту. Ноу-хау захищає інформацію тільки від незаконного втручання і використання, тобто порушенням виняткових прав будуть вважатися дії, пов'язані з порушенням зобов'язань конфіденційності або з порушенням заборон на доступ до інформації. Однак отримання інформації з публічно доступних джерел або самостійне створення аналогічного знання не будуть порушувати і не можуть бути заборонені правласником.

2. Ноу-хау не захищає від зворотного інжинірингу. Покупець, який купив товар в свою власність, може його розібрати і вивчити його пристрій. Якщо він при цьому дізнається ноу-хау, з його боку це не буде порушенням будь-яких зобов'язань, а значить, він може використовувати отриману інформацію без жодних обмежень. Звичайно, якщо пристрій або механізм були запатентовані, то тоді використовувати отриману інформацію можна тільки за згодою патентовласника.

3. Неефективність режиму ноу-хау у випадку самостійного винаходу аналогічного рішення іншою особою, а також подача патентної заявки. Оскільки ноу-хау зберігається в таємниці, то факт його використання правласником не влучає у джерела інформації, що формують світовий рівень техніки. Тому охорона технічного рішення в режимі ноу-хау не перешкоджає отриманню іншою особою патенту на аналогічне технічне рішення. З цієї причини в тих областях, де кілька компаній ведуть інтенсивні розробки і де отримання потрібного технічного результату – це головним чином питання часу, питання того, хто буде першим, компанії використовують патентування і не покладаються на ноу-хау [7, 8, 9].

4. Ноу-хау існує остільки, оскільки інформація зберігається в таємниці. У разі розголошення інформації об'єкт ноу-хау припиняється. Що вважати розголошенням ноу-хау, питання не завжди очевидне. Судова практика виходить з того, що окремі факти порушення зобов'язань не призводять до зникнення ноу-хау до тих пір, поки відомості залишаються невідомими іншим особам.

Всі переваги та недоліки ноу-хау як об'єкта нематеріальних активів підприємства наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Переваги та недоліки ноу-хау як об'єкта НМА підприємства

Переваги	Недоліки
Об'єкт прав виникає в момент створення	Захищає тільки від незаконного втручання Не захищає від зворотного інжинірингу Не перешкоджає патентуванню іншою особою У разі розголошення об'єкт прав припиняється
Відсутність витрат на реєстрацію	
Термін охорони не обмежений	
Не вимагає розкриття інформації	
Дія необмежена територією	
Підходить для охорони не технічною інформацією	

Джерело: складено авторами

Якщо підприємство, зваживши переваги і недоліки захисту в режимі ноу-хау, приймає рішення про доцільність його використання і відповідність активів критеріям, установленим до нематеріальних активів, це зазначається в Акті введення в господарський оборот об'єкта права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів. Облік наявності прав на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, у тому числі ноу-хау, тощо) ведеться на субрахунок 124 «Права на об'єкти промислової власності».

У господарській діяльності підприємства можуть зустрічатися наступні операції за участю ноу-хау:

1. Придбання ноу-хау у третіх осіб, в тому числі нерезидентів, – за окремим договором про передачу ноу-хау або з виділенням окремим рядком у складі комплексного договору на поставку якогось матеріального об'єкта (наприклад, обладнання), або в складі договору комерційної концесії;
2. Створення ноу-хау всередині підприємства;
3. Отримання ноу-хау в якості внеску до статутного капіталу або внесення ноу-хау в статутний капітал іншої організації;
4. Безоплатне отримання ноу-хау;
5. Використання придбаного або створеного ноу-хау у виробничому процесі або для цілей управління;
6. Надання третім особам права використання ноу-хау за договором про його передачу або в складі комплексного договору.

Всі ці господарські операції вимагають вартісної оцінки ноу-хау як об'єкта НМА. Згідно зі Стандартом 4 [10] визначено три підходи до оцінювання прав на об'єкти ІВ: дохідний; порівняльний; витратний.

Витратний підхід ґрунтується на визначенні вартості витрат, необхідних для відтворення або заміщення об'єкта оцінки, і застосовується для визначення залишкової вартості заміщення (відтворення) майнових прав інтелектуальної власності шляхом вирахування з вартості відтворення (заміщення) величини зносу.

Порівняльний (ринковий) підхід полягає у тому, що вартість прав на ОІВ визначається через зіставлення цін недавніх угод стосовно подібних об'єктів.

На нашу думку, використання витратного і порівняльного підходів для оцінки саме ноу-хау унеможливується через закритість інформації щодо цього об'єкта. Дохідний підхід ґрунтується на застосуванні оціночних процедур переведення очікуваних доходів у вартість об'єкта оцінки. На нашу думку саме його використання доцільне для оцінки ноу-хау як об'єкта нематеріальних активів підприємства.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Ноу-хау – найдавніша і дуже ефективна форма охорони результатів інтелектуальної діяльності. Це дуже ефективний режим захисту підприємцями своїх прав на будь-яку новачку, так як він, на відміну від патентування, не обмежений в термінах і не передбачає розкриття суті нововведення.

Для того, щоб ноу-хау розглядати як об'єкт управління нематеріальними активами підприємства, слід переконатися, що існує законодавчо обумовлена можливість його зарахування до складу НМА. Другою умовою зарахування ноу-хау до складу НМА, на нашу думку, має бути прийняття управлінського рішення щодо доцільності використання саме цього режиму захисту.

Використання витратного і порівняльного підходів для оцінки саме ноу-хау унеможливується через закритість інформації щодо цього об'єкта. З метою використання в господарській діяльності підприємства ноу-хау можна оцінювати за дохідним підходом.

Література

1. Цивільне право України: підручник: у 2 кн. кн. 2 / О.В. Дзера, Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. К.: Юрінком Інтер, 2014. 640 с.
2. Прахов Б. Чи є ноу-хау об'єктом інтелектуальної власності. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2016. № 5. С. 22–25.
3. Антонюк О. Ноу-хау як актив підприємства. 2017. URL: <https://www.olans.com.ua/nou-hau-yak-aktiv-pidpriemstva/>.
4. Наказ Міністерства фінансів України Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку від 18.10.1999 № 242 (П(С)БО 8 «Нематеріальні активи»).
5. Наказ Міністерства фінансів України Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку нематеріальних активів від 16.11.2009 р. № 1327.
6. Кузьменко Л.Г. Патентний захист і конкуренція на ринках оригінальних лікарських засобів та дженериків. «Роль і значення інтелектуальної власності в інноваційному розвитку економіки»: Збірник наукових статей за матеріалами VII Міжнародної науково-практичної конференції. К.: ІВ НУ «ОЮА», 17 – 18 листопада 2015. м. Київ. 226 с., С. 126 – 134.
7. Олефір А.О. До проблеми використання комерційної таємниці у господарських відносин. Проблеми законності: зб. наук. ін. Харків, 2015. № 129. С. 104-114.
8. Лагодієнко В.В. Емоційний інтелект складова організаційно-економічного механізму операційного менеджменту. Бізнес навігатор. 2011. № 5(26). С. 145-149.
9. Мудрак Р.П., Лагодієнко В.В., Лагодієнко Н.В. Вплив сукупних витрат на обсяги національного виробництва. Економічний часопис-XXI. 2018, № 172 (7-8), С. 44-50.
10. Національний стандарт № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності»: затверджено Кабінетом Міністрів України від 03.10.2007 р. № 1185. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007>.

References

1. Tsyvil'ne pravo Ukrainy: pidruchnyk. (2014). [Civil law of Ukraine: textbook]. In 2 Vol. Vol. 2. Dzera, O.V., Bobrova, D.V., Dovhert, A.S. and others; In Dzery, O.V., Kuznietsovoi, N.S. (ed.). Yurinkom Inter. Kyiv. Ukraine.
2. Prakhov, B. (2016). «Is know-how an object of intellectual property». *Teoriia i praktyka intelektual'noi vlasnosti*. №5, pp. 22–25.
3. Antoniuk, O. (2017). *Nou-khau yak aktyv pidpriemstva*. [Know-how as an asset of the enterprise]. Available at: <https://www.olans.com.ua/nou-hau-yak-aktiv-pidpriemstva/>.
4. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy Pro zatverdzhennia Polozhennia (standartu) bukhhalters'koho obliku. [Order of the Ministry of Finance of Ukraine On approval of the Regulation (standard) of accounting]. Dated 18.10.1999 № 242. (P(S)BO 8 «Nematerialni aktyvyv». [8 "Intangible assets"].
5. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy Pro zatverdzhennia Metodichnykh rekomendatsij z bukhhalters'koho obliku nemateria'l'nykh aktyviv. [Order of the Ministry of Finance of Ukraine On approval of Methodical recommendations for accounting of intangible assets]. Dated 16.11.2009 r. № 1327 № 1327.
6. Kuz'menko, L.H. «Patent protection and competition in the markets of original medicines and generics». *Rol' i znachennia intelektual'noi vlasnosti v innovatsijnomu rozvytku ekonomiky*. [The role and importance of intellectual property in the innovative development of the economy]. Proceeding of scientific articles on the materials of the VII International Scientific and Practical Conference. Kyiv. pp. 126 – 134.
7. Olefir, A.O. (2015). *Do problemy vykorystannia komertsijnoi taemnytsi u hospodars'kykh vidnosyn*. [On the problem of using trade secrets in economic relations]. *Problemy zakonnosti: zb. nauk. in. Kharkiv*, №129, pp. 104-114.
8. Lahodiienko, V.V. (2011). «Emotional intelligence is a component of the organizational and economic mechanism of operational management». *Biznes navihator*. № 5(26), pp. 145-149.
9. Mudrak, R.P., Lahodiienko, V.V., Lahodiienko, N.V. (2018). «The impact of total costs on national production». *Economic Annals-XXI*. №172(7-8), pp. 44-50.
10. Natsional'nyj standart № 4 «Otsinka majnovykh prav intelektual'noi vlasnosti»: zatverdzheno Kabinetom Ministriv Ukrainy. [National Standard № 4 "Assessment of Intellectual Property Rights": approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine]. Dated 03.10.2007 r. № 1185. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007>.

Надійшла / Paper received : 03.01.2022

Надрукована / Printed : 31.01.2022